

ВАСІЛЬ СТАРЫЧОНАК
ВОНКАВАПАДАБЕНЧЫЯ МЕТАФАРЫ Ў ТВОРАХ БЕЛАРУСКАЙ
ЛІТАРАТУРЫ

Метафарычныя пераасэнсаванні па вонкавым падабенстве лічацца даволі рэгулярнымі, лёгка ўзнаўляльнымі і правільна зразумелымі ва ўмовах мінімальнага кантэкставага сітуацыі. Сферай-крыніцай такіх метафар з'яўляецца практычна бясконцы свет ва ўсіх яго выявах і праяўленнях, дзе носьбіты мовы знаходзяць пэўныя асацыяцыі і падабенствы з практычна неабмежаванай колькасцю прадметаў і з'яў рэчаіснасці.

Даволі часта такое падабенства выразна выяўляецца ў дэфініцыях слоўнікавых артыкулаў, якія адсылаюць вытворны метафарычны лексіка-семантычны варыянт (у далейшым – ЛСВ) да зыходнага ў выглядзе ўказанняў тыпу «*нешта падобнае да...*», «*што-небудзь падобнае да...*», «*усё тое, што нагадвае...*», «*прадмет у выглядзе...*», «*се тое, што мае форму...*». Параўн.: **каса** 'тое, што нагадвае касу' (*ззялёныя косы бяроз, косы ніцай вярбы, жытнія косы, косы нівы, косы сцюдзёнай мяцеліцы, іскры сонечных кос*), **гузік** 'тое, што нагадвае форму гузіка' (*гузік гармоніка, гузікі каштанаў, гузік ранішняй расы, гузікі вачэй, гузік носа*), **парасон** 'тое, што нагадвае парасон' (*чырвоны парасон ясяня, парасоны соснаў, зорны парасон, нябёс блакітных парасон, неба – чорны парасон*), **крыштал** 'тое празрыста-чыстае, светлае, што нагадвае крыштал' (*крыштал снегу, крышталі зорак, буйныя крышталі слёз*).

Рэгулярнай метафарызацыі падвяргаюцца субстантывы *палатно, палотнішча, прасціна, ручнік, шалік, ануча, кудзеля, кужаль, пражса, воўна, валакно, руно, стола*, вытворныя ЛСВ якіх канкрэтызуюць шырокія і абагуленыя ўказанні «*тое, што нагадвае...*»; «*тое, што падобна...*» наступнымі рэальнымі азначэннямі:

а) 'паласа, пясма туману': *Паплылі туману палотны, развіваючы цьмяныя стэжкі* (У.Дубоўка). *Белыя палотны туману Восень сцэле над ракой глыбокай* (А.Бялевіч). *І хмельны водар травастою, І золкі холад срэбных рос, Ручнік туману над ракою, Жытнёвы колер тваіх кос* (У.Гетманчук). *Распleshчуць сінь нябёс у азярку, Туману шалік упадзе на плечы* (Т.Мельчанка). *Дзень асенні ўстае па-над нівамі, праціраючы вочы слязлівыя, йржававай рызай лісця ды анучамі брудна-шэрых туманаў абкручаны* (Н.Арсеннева). *Па-над возерам туманы Слалі белыя кудзелі* (К.Кірэенка). *Расцілала сонца раніцай над Шчарай, Быццам гаспадыня, кужаль туманоў* (С.Новік-Пяюн). *Храма нябескія рысы бачу праз кужаль туману* (А.Дэбіш). *Слізгае плыткі човен за сінюю пражсу туману* (К.Камейша). *Прыглушаны гоман у воўне туману, Дзе купал хавае Ісакій* (Я.Колас). *Туману белага валокны плылі над лесам* (М.Калачынскі). *Туману распаўзліся стэжкі ад хат у поле, на загон* (У.Дубоўка).

б) 'імжа': *Ноч, як малога, хутала Аўчынай жнівеньскай імжы* (Р.Барадулін). *Сцелюцца мжакі асенняй валокны* (Я.Купала).

в) ‘паласа, пасма воблакаў, хмар’: *Стогне за вокнамі восеньскі вецер, Рве на кавалкі **палотнішчы** хмар* (С.Новік-Пяюн). *Кудзеля хмар плыве здалёку* (М.Смагаровіч). *Аднойчы ў летнюю спёку Здань буры ў даліну прыйшла **І кужалем** белых аблокаў* *На чыстыя горы лягла* (М.Калачынскі). *Хмурна ж наша, хмурна лета, Сцелюць хмары **валакно**...* (Я.Колас). *Воўна мяккіх аблачынак высахла ў цяпле смугі* (А.Каско). *Па небе павольна плылі кашлатыя **аўчыны** хмар* (І.Шамякін). *Пазалота нівак мілых, Хмарак лёгкае **руно**...* (Я.Колас). *Аблокаў белае **руно**... Дажджы... Вясновых зор пажары...* (Л.Дайнека). *Хмары развеелі Грываў чорныя **столкі*** (М.Танк).

г) ‘купал неба’: *А неба **блакітнае палатно**, здаецца, паслана на самае дно* (С.Гаўрусёў). *Дазвольце ў фарбу блакітную падкрасіць **нябёс палатно**, а то мясінамі выцвіла, што зорак зусім не відно* (П.Шруб). *Сячэ калючы дождж, **І неба** — чорная **аўчына*** (М.Мятліцкі). *Шэрую, золкую **неба анучу** вецер маланкай агністаю сшыў* (М.Касцюкевіч).

д) ‘зорная паласа на небе’: *І ўжо святлеюць зорныя **валокны*** (В.Зуёнак). *У золаце зорных **валокнаў**... прыміла чараўніца вясна* (М.Машара).

е) ‘снежнае покрыва’: *Хораша ўсё гэта ўглядае, калі на шэрую зямлю, на лёд ракі і выбоі дарог пасцелецца слязімае **палотнішча** іскрыстай **снежнай белі*** (Я.Брыль). *І адразу ўся зямля пакрылася белаі-белаі **прасціною*** (М.Даніленка). *Снегам [газель] замяла дарогу і мядзведзеву бярогу. Затупіла ўсё на свеце ў белы **прасціны**...* (М.Скобла). *Зіма на свой **абрус** беласнежны насцеле з найлепшай, са срэбнай, з пушыстай **кудзелі*** (У.Дубоўка). *Нехта белы, снежны **кужаль** сцеле на палях* (Л.Геніюш). *Ноч лютаўская прачнулася на **снежных аўчынах*** (З.Бядуля). [Гл. таксама главу 2.3].

ж) ‘паверхня поля, дарогі, ракі (возера)’: *Зайцы пачынаюць гойсаць па белых **палатнах полёў**, зусім забыўшыся пра страшных ваўкоў і хітрых лісіц* (Р.Ігнаценка). *Я чільна ўглядаюся ў чыстае **палатно поля**, імкнуся разгадаць тайну жыцця і смерці* (А.Кандрусевіч). *Вось шырокае **палатно** жытніх **ніў*** (Ц.Гартны). *На сінім **палатне ракі** добра відаць сям-там запозненыя жоўтыя гарлачыкі і белыя лілеі* (М.Арочка). *Дзесяць агенчыкаў прарэзвалі адбіткам бляску чорнае **палатно Дзвіны*** (Ц.Гартны). *Унізе, на бязмежным чорным фоне зямлі, разляглася агромністая **прасціна Выганаўскага возера*** (М.Паслядовіч). *На палеткі і лугі, на пагоркі і лагі, ды на **ручнік дарог** з неба сыпаўся гарох* (М.Скобла). *Дарогі бясконцы **шалік** Бясконцасць сваю кляне* (Т.Будовіч).

Адсылка параўнальнага характару ‘тое, што нагадвае...’ часта выкарыстоўваецца ў вытворных ЛСВ субстантываў *маністы, пацеркі, каралі, дыяменты, жамчужыны, карункі* з абагуленым значэннем ‘упрыгожанні’: *маністы зор (зорак), маністы звонкія асіны, пацеркі рос, пацеркі слёз, пацеркі суніц, пацеркі зорак, бяроза ў брыльянтавых каралях, каралі рос, каралі журавін, зорныя каралі, дыяменты рос, жамчужыны расы, карункі зорнага святла, карункі аблокаў, белыя карункі рамонкаў, белыя карункі пены.*

Накіраванасць метафарычнай асацыятыўнасці па вонкавым падабентве не носіць строгай рэгламентацыі, з'яўляецца даволі неаднастайнай, шматбаковай, бо адлюстроўвае вельмі шырокі і мнагастайны спектр падабенстваў прадметаў і з'яў аб'ектыўнай рэчаіснасці. У гэтым шырокім спектры можна выдзеліць некалькі сэнсавых цэнтраў, якія актуалізуюцца ў працэсе метафарызацыі:

1. **А к р у г л а с ц ь**, **в ы п у к л а с ц ь**, **п у к а т а с ц ь**: **кальцо** 'тое, што мае форму такога прадмета'; 'гадавое кальцо на ствале дрэва'; 'тое, што акружае, апаясвае, замыкае што-небудзь або каго-небудзь': *А дзед Мірон закурвае люльку і з-пад парыжэлых вусоў выпускае **кольцы** дыму* (М.Даніленка). *Сінія струменьчыкі і **кольцы** дыму закалыхаліся ў пакоі* (Т.Хадкевіч). *Наўкола Сатурна яго туманнае **кальцо*** (В.Вітка). *Кожны год **кальцо** ў сасонкі І галінак пэўны лік* (Г.Кляўко). *Дзесьці блізка, пад мяккай карой, Зацвярдзела **кальцо** гадавое* (Ю.Свірка). *Цяжка было зразумець, як яны змаглі вырвацца з **кальца** знішчальнага агню* (Я.Брыль); **кола** 'усё, што мае форму круга або кальца': *Чырвонае **кола** сонца выкацілася ўжо высакавата на небасхіл* (Р.Сабаленка). *Пакоціцца **месяца** жоўтае **кола** за далягляд, дзе самотна і гола* (Д.Бічэль-Загнетава). *Сцёпка праціснуўся ў сярэдзіну людскога **кола*** (В.Хомчанка); **абруч** 'сонечны дыск'; 'акружэнне, кальцо варожых сіл'; 'участак лесу, што агінае, акружае што-небудзь'; 'арэол': *І коціцца за пушчы і за моры. Па небе звонкі сонечны **абруч*** (С.Грахоўскі). *Кананада пачулася энду, яна хутка набліжалася, сціскаючы войскі сталёвым **абручом*** (І.Шамякін). *Вёска і поле замкнуліся **абручом** лесу* (А.Ліс). *Для мовы ... не патрэбна ні скінетраў, ні каронаў, як не патрэбна для сонца якога-небудзь яшчэ тазалачонага **абруча*** (Я.Купала); **абаранак** 'рулявое кола аўтамабіля'; 'кругавы паварот ракі': *Шафёр круціць **абаранак**, думае аб здзіўляючай уартасці хлапца* (М.Ракітны). *Рачулка загінаецца ў луці, у **абаранкі**, у **абручкі*** (З.Бядуля); **шар** 'сонечны дыск'; 'прадмет, які мае форму шара': *Недзе там, у паднябессі, плыткія чародкі аблачын раз-пораз засцілі сабой агісты **шар** сонца* (Я.Лайкоў). *Над Берлінам — Быццам поўня, Тэлеверсы сіні **шар*** (П.Прыходзька). *Заранік шпарка ўзбег на ганак, над якім гарэлі жаўтлявыя **шары** ліхтароў* (Т.Хадкевіч). *Электрычныя **шары** яна выключыла, і пакой асвятляўся святлом з акон і дзвярэй* (Б.Мікуліч). *Гарбуз у агародзе — **шар** зямны — Пад галаву паклаў Грады рабрыну* (А.Сербантовіч); **клубок** 'тое, што па форме нагадвае шар, клубок': *Клубок шэрага дыму ўзняўся і гэтак жа хутка асеў за зелянінай садоў* (Х.Жычка). *На агародзе, дзе стаялі гарматы, бліснуў вялізны вогненны **клубок*** (А.Ставер). *Сонца рыжы **клубок** пакаціўся за бор расахаты* (К.Жук). *Адплывалі хмары-горы белымі **клубкамі*** (Я.Колас). *Вечар намотвае шэрыя **клубкі** ранняга прыцемку На ражкі штыкетніку* (Л.Дранько-Майсюк); **персік** 'абрыс сонца': *Сонца нізкага спляснуты **персік**, Над вадою — стронгаў палі...* (У.Караткевіч).

2. **У з г о р ы с т а с ц ь**: **гара** 'тое, што нагадвае гару': *Стаяць на балоце стагі з аснежанымі вярхамі — тутэйшыя **горы*** (А.Разанаў). *І тушыла бляскаў пералівы Хмараў буйных цёмная **гара*** (Я.Золак). *Балота*

скрозь на ўсім двары, Куды ні кінеш вокам — смеця **горы** (У.Корбан); **капец** ‘надмагільны насып, курган’; ‘куча, гурба’: Тут войска яго [Напалеона] дакасіла: **Капцы** на касцях, як стагі (А.Бялевіч). За бродам трапілася вывернутая старадрэвіна — **капец** снегу, пад якім хаваліся і галлѣ і карэнні (Б.Сачанка); **горб** ‘пукатасць, узвышэнне на якой-небудзь паверхні’: **Перайшоўшы** мосцік цераз канаву, **Іван** глянуў **наперад** і ўбачыў удалечыні, за **гарбом** поля, дахі будынін і зяленіва садоў (А.Марціновіч). З нашага назіральнага пункта на **гарбе** кургана зноў было добра відаць Залатароўку (Р.Няхай). **Лабамі** біліся ў палянкі **Крутыя** хмары на гарах **I** выпраменьвалі маланкі **На іхніх каменных гарбах** (В.Сідарэнка).

3. Д у г а п а д о б н а с ц ь: **дуга** ‘тое, што падобна да дугі’: **Пад дугой** маладзіка **Пяюць** скрыпучыя палоззі (М.Танк). **Нам даўно з табою** даспадобы... **вясёлкі чыстая дуга** (Г.Бураўкін). **Калі б** расмаргнуць узгорак — **дуга** лясная **распырхнулася б** (С.Баранавых). **Свіслач** бегла **пад дугі** мастоў (У.Ляпёшкін). **Вунь і яно, успамінаў** лісцѣ, **На дрэвах, на тумбах, на дугах** **трамваяў** (М.Стральцоў). **Маня** ледзь чутна **праводзіла** пальцам па чорных **дугах** **броў** (А.Васілевіч); **падкова** ‘тое, што нагадвае форму падковы’: **Унізе** ляжала сумная **Сена**, **над ёю ўзвышалася падкова** палаца **Шайо** (Л.Дранько-Майсюк). **За домам — прастор сенажаціў аж за спавітай** **смугой падковы** **лесу** (І.Навуменка). **Пад вачыма ў яго сінілі падковы** (А.Бажко). **Ужо і зоркі** **выспелі ўгары, Вісіць у небе** **месяца падкова** (Я.Каршукоў).

4. К р у ч к а в а т а с ц ь, з а г н у т а с ц ь: **крук, кручок** ‘дзвярная зашчапка’; ‘рыбалоўны кручок’; ‘росчырк, завіток на пісьме’: **У калідоры** **пачуліся крокі, і ён адшчапіў крук** (А.Чарнышэвіч). **Зірнуў я на крук:** **ключа** **няма** (А.Чарнышэвіч). **Яго [ярша] не надта спалохае і вялікі крук,** **прызначаны, скажам, для буйнага акуня ці галаўня** (А.Матрунёнак). **Аб гэтым сведчыў і подпіс унізе канверта:** **некалькі літар з адмысловымі кручкамі** (І.Мележ).

5. З в і л і с т а с ц ь, п я т л і с т а с ц ь: **пятля** ‘лінія, кругавы рух у выглядзе замкнётай ці паўзамкнётай крывой’; ‘сіло’; ‘праразная адтуліна ў адзенні’: **Яны пайшлі па асфальтавай дарозе, якая, робячы адмысловыя петлі** **вакол скал, абгінаючы цясніны, палого спускалася ўніз** (І.Шамякін). **Першых заячых слядоў Глухія петлі** **забялелі** (М.Танк). **Вакол лямпы, апісваючы імклівыя петлі,** **носіцца матыль** (І.Навуменка). **Пасля левага развароту самалёт пайшоў на пятлю** (А.Алешка). **Там яны ставілі петлі на зайцаў** (І.Пташнікаў). **На іх было ўсё вайсковае:** **кірзавыя боты, зялёныя неперашытыя яшчэ галіфэ, кіцелі з петлямі** **ад нядаўніх пагонаў** (В.Адамчык); **росчырк** ‘след бліскавіцы, самалёта і інш.’: **Тоня ўздрыгвала пры кожным росчырку** **маланкі** (Е.Лось). **Блакітны росчырк** **навальніцы** **Над грэбнямі і пенай хваль** (С.Грахоўскі). **У глыбінях стратасферы Рэактыўных пёраў росчырк** (П.Макаль); **завіток, завітушка** ‘што-небудзь у форме спіралі, хвалістай лініі’: **А лепшы кут пад тоўстым вязам, Дзе рэчка робіць завіткі** (Я.Колас). **На снег сыпаліся кавалачкі чорнай кары, жоўтыя завіткі** **бяросты** (Я.Курто). **У завітушках** **дым бялявы** (Я.Колас). **Неба ў хмарках-завітушках, I лятуць у вырай птушкі** (Р.Барадулін); **серпанцін** ‘участак

звілістай горнай дарогі': Тут звіўся **серпанцін** з усіх дарог (У.Паўлаў). Ён зварочвае ў лес па вузкім, абвешаным снежавым **серпанцінам** праходзе, якія застаўся на месцы летняй дарогі (М.Зарэцкі).

6. В ы ш ы н ы я (в ы с а ч ы н ы я): **вежа** 'тое, што нагадвае вежу': Зялёныя бярозавыя сцены, над імі **вежы** — волаты-дубы (У.Дубоўка). Над высачэзнымі **вежамі-трубамі** кучаравіцца рыжы дым (З.Бядуля); **мачта** 'тое, што па вышыні нагадвае мачту'; 'высокі ствол дрэва': Аж да самых нябёс, аж да сонца ты ўзнёс свае **мачты** — пад'ёмныя краны (А.Вольскі). Па полі прайшлі **мачты** высакавольтнай лініі (Т.Хадкевіч). Гойдаліся, гнуліся **мачты** пірамідальных таполяў, вецер ламаў голле міндалевых дрэў (І.Шамякін). Люблю стаяць пад цяглай сасной — Пад звонкай **мачтай** залатой (М.Танк); **слуп** 'маса чаго-небудзь, што рухаецца, ляціць, падымаецца ўверх': Толькі чорны **слуп** густога пылу ўзняўся над вуліцай (І.Грамовіч). Над комінам узняўся цёмны **слуп** дыму (В.Мыслівец). Часам сярод бяскрайніх ледніковых абшараў узнімаліся гіганцкія **слупы** снежнага пылу (А.Матрунёнак). Спакойныя хвоі, як заўсёды, глядзелі ў неба сваімі зялёнымі іглістымі каронамі, адкідаючы ад сябе доўгія **слупы** ценяў (Ц.Гартны). Высокі **слуп** святла, што мячыў недзе ўперадзе, пачаў набліжацца, ярчэць (В.Палтаран). Рантам сылеў, у **слуп** агню (У.Караткевіч); **стаўбун** 'слуп пылу, дыму і пад.'; 'кветнаснае сцябло'; 'высокая шапка'; 'пышная высокая прычоска': У вачах мітусілася ад частых успышак снарадаў, ад **стаўбуноў** дыму, ад завірухі з пяску і белага тынку (П.Беразняк). На Серабранцы цвілі каштаны. Белыя **стаўбуны** кветак браліся ў сілу (У.Паўлаў). Сцягнуўшы з галавы **стаўбун**, расшпільваючы каўнер паддзеўкі, Апейка акінуў позіркам клас (І.Мележ). Не менш прыгожая Сонька... І вялікі белы **стаўбун** валасоў на галаве, і чысты румяны твар, і блакітныя вочы (В.Мыслівец); **калона** 'высокі ствол дрэва'; 'слуп дажджу': Люблю сівых дубоў **калоны** І соснаў стромкія ствалы (С.Грахоўскі). Стромкіх дрэў маўчаць **калоны** (Л.Геніюш). Куды спяшаюцца дажджоў **калоны**, Не зведзлічы дарог і перапраў (А.Пысін); **тэрмометр** 'тонкі ствол бярозы': Хочацца ісці туды, за вёску, Дзе стаяць між соснаў і асін Белыя **тэрмометры** бярозак (А.Сербантовіч).

7. Д а ў ж ы н ы я, п р а д а ў г а в а т а с ц ь, в ы ц ы г н у т а с ц ь: **шнур** 'вузкая палоска зямлі'; 'чарада птушак'; 'шэраг аднародных прадметаў, размешчаных адзін за адным': Жыта **шнур** каля хаты выспеў (Р.Барадулін). Я касіў свой **шнур**, Каса звінела (А.Бялевіч). Восень у зарыве з купін нізіны цягне пад хмарамі **шнур** жураўліны (А.Вялюгін). Доўгі **шнур** падвод на момант затрымаўся.. (Ц. Гартны). Роўны **шнур** агрэставых кустоў (А.Асіпенка); **дарога, дарожка** 'вузкі доўгі кусок вытканага палатна'; 'вузкі доўгі дыван'; 'доўгі абрус': Я па зрэбным бягу палатне, што бяліць разаслала маці... Гэта ж трэба выткаць такую **дарогу!** (С.Блатун). Тут нават кабінетная **дарожка** Адлегласцю здаецца незямной (К.Камейша). Усё чысценька, усё прыкрыта сурвэткамі, **дарожкамі** (А.Васілевіч); **істужка, стужка** 'тое, што ўецца, цягнецца вузкай доўгай паласой': Ірваліся **істужкі** рэк Пад сховай апаўночы (Я.Янішчыц). Мой дух... глядзіць з вышынь на

Божы свет — **істужкі** рэк, грамады гораў (Я.Золак). І ў шумных прысадах **істужкі** дарог (П.Броўка). Чорная **стужка** асфальту (А.Дэбіш). Снегіры ў косы вішань світаннем заплятаюць **істужку** зары (В.Гардзей); **каснік** ‘тое, што мае форму вузкай палоскі’: І касцы, быццам сцягі, пранеслі на косах **Каснікі** залаціста-барвовай зары (М.Аўрамчык). Аднастайнай мярэжай на жвіровым **касніку** вылучаюцца шэрыя шпалы (Х.Шынклер); **ніць, нітка, нітачка** ‘тое, што выцягнулася ў выглядзе простаі лініі, падобна на нітку’: Лётаюць **ніткі** танючкія, то павуціны белыя (А.Дзеружынскі). Ідзеш па зімовым лесе і бачыш, як на кожным дрэве вісяць белыя тоўстыя **ніткі** (З.Бяспалы). Вострая, празрыстая **нітка** праменя кінула на Рыгораў твар вёрткага зайчыка (Ц.Гартны). Калодзеж... Заіржаўлены ланцуг Пад **ніткамі** дажджу на калаўроце (М.Мятліцкі). Доіць восень з набрынялай хмары Тоненькія **нітачкі** дажджу (У.Паўлаў). Да сонца цягнуцца залатыя **ніці** (В.Вярба). **Ніці** ліўня напяліся туга (М.Кусянкоў); **струна** ‘тое, што па форме падобна да струны’: Навакол усё наветра ў **струнах** сонца залатых (М.Багдановіч). Сонечны промень іграе На **струнах** гарэзных дажджу (А.Пісьмянкоў). **Струны** вуліц і мастоў Штодзённым наліліся гулам (М.Танк). Бягуць вятры наўсцяж, На **струнах** павуціны Асенні граюць марш (М.Калачынскі). І я прыйшоў сюды, дзе зле меўзі колер, Галосяць і гудуць, спяваюць **струны** хвой (А.Коршак); **кабель** ‘тонкі доўгі ручай’: З лесу, з бору, Між палян-праталін, Паміж лясных адпацелых пнёў Зноў вясна паспешна разматала Серабрысты **кабель** ручаёў (А.Сербантовіч).

8. В о с т р а к а н ц о в а с ц ь, с п і ч а с т а с ц ь: **іголка, ігла** ‘ліст хвойных дрэў і кустоў’, ‘точка калючка на целе некаторых жывёл’, ‘промень сонца’: Хвойнік рабіўся усё гусцейшым. **Іголкі** балюча калолі рукі, твар (І.Шамякін). На сцяжы мы ўбачылі вожыка, які пыхкаў у нозды і шоргаў сваімі **іголкамі** (Г.Далідовіч). Сонца ўпівалася сотнямі тысяч распаленых **іголак**-прэмяў (У.Клімовіч). Свецячы блескам чырвонца Праз парадзеўшую мелу Пусціць, ўставаючы, сонца ў іх залатую **іглу** (М.Багдановіч); **шпіль** ‘спічастая верхавіна дрэва’: На аблозе — **шпілі** соснаў, Моцна спіць дзядуля-бор (Ю.Лявонны). Высокі з сінімі **шпілямі** бор, а ў прытык да яго рослы дубовы гай узвышаецца справа (К.Кірэнка); **стрэмка** ‘вострая вершаліна дрэва’: На захадзе сонца накалолася на вострыя **стрэмкі** лесу і выцякала на зямлю зыркай чырванню (У.Паўлаў); **лязо** ‘вострае сцябло расліны’, ‘зігзаг маланкі’: Як хвалю разрэжа аеру **лязо** У завадзі ціхай на яснасці дня (М.Мятліцкі). Тонкае **лязо** аеру блішчыць у кропельках дажджу (М.Пракаповіч). Маланак вострае **лязо** Табе паслужыць хай мячом, Тваім аркестрам — майскі гром (С.Ліхадзіеўскі). **Лязо** маланкі у зямлю, Бы нож у бохан хлеба (В.Гарановіч).

Да гэтай групы прымыкаюць полісеманты **шабля, шпага, шык, піка, кап’ё, меч, дзіда** з першасным значэннем ‘від халоднай зброі’, у якіх дадаткова актуалізуюцца семы ‘вастрыня’, ‘калючасць’: **шабля** ‘тое, што сваёй формай нагадвае шаблю’: Зялёныя **шаблі** аеру На сажалках вецер згінае (В.Гардзей). Аеру зялёныя **шаблі** Адбіліся ў чыстай вадзе (М.Смагаровіч). Лівень сек неба **шаблямі** касымі І гнуў у крук сцябліны траў

(М.Калачынскі); **шпага** ‘тое, што па форме нагадвае шпагу’: *Узнімаюцца **шпагі** антэн Над маёй салаўінаю вёскай* (В.Сідарэнка). *Смутак — начны валадар — Працяты сонечнай **шпагай!*** (В.Зуёнак). *І ярасна хмары б’юцца на **шпагах** бліскавіц* (М.Бацюшкаў); **штык** ‘востры канец ледзяша’: ***Штыкамі** ледзяшоў драконіца прыдашак* (К.Камейша); **піка** ‘тое, што нагадвае такое кап’ё’: *Ялінаў **пікі** далягляд скалолі — Гарыць ён, быццам кварцу крышталі* (М.Віняцкі). *Стаіць ля дуба вартавы, І елкі ў неба ўзнялі **пікі*** (А.Астрэйка). *Над дахам узнімаюцца ў зорнае неба чорныя **пікі** таполяў* (І.Шамякін). *Высока ўзносілі **пікі** Лістоўніцы — Спакою Саян Векавыя ахоўніцы* (Р.Барадулін). *Удалечыні паказаліся вежа і стромкая **піка** семафора* (А.Асіпенка). *Хоць пакратай рукой **пікі** строгіх вулканаў* (У.Паўлаў); **кап’ё** ‘тое, што падобна да кап’я’: ***Коп’і** ялін шуганулі ў аблокі* (Д.Бічэль-Загнетава). *Велічна ўзвышалася **кап’ё** сабора* (А.Вольскі). *Ты чуеш? — Збіраецца бура! Спяшайся! Шыпіць, астываючы ў хвалях, маланкі **кап’ё*** (С.Гаўрусёў); **меч** ‘тое, што па форме нагадвае меч’: *Кусты агавы на сухой камяністай глебе выставілі наперад свае калючыя **мячы*** (В.Вольскі). *Сонца схавалася ў светлыя захаду хмары, Толькі **мячамі** праменьняў яркі гарыць небасхіл* (У.Клішэвіч). *Узнялі два пражэктары Ў неба сівыя **мячы*** (П.Панчанка): **дзіда** ‘востры верх будынка’; ‘вузкая палоска сонечнага святла’: *Там, дзе зайшло сонца, далёка за полем у небе тымчала вострая і доўгая чорная **дзіда** ад касцёла* (І.Пташнікаў). *Лес радзей. А лесь бачыў, як праменні сонца ўсё часцей прабівалі сваімі **дзідамі** лістопу* (У.Караткевіч). *А за ім [туманам] наўздагон, тонкай **дзідай** працяглы сасоннік, Скочыў першы прамень* (М.Лужанін).

9. К л і н а п а д о б н а с ц ь: **клін** ‘усё тое, што мае трохвугольную, клінападобную форму’: *За лугавінай пачынаўся чорны **клін** ворыва* (А.Савіцкі). *Густа чарнеў **клін** лесу* (В.Адамчык). *Ліна жыла ў двухпавярховым доме, у з маленькіх вокан якога быў відзён **клін** мора* (В.Хомчанка). *А ў небе — месіва хмурынак і жураўлёў адлётны **клін*** (М.Мятліцкі). *І **клін** тужлівы жураўліны Нёс над зямлёй апошні плач* (А.Пісьмянкоў); **касынка** ‘клін валошак ў жытнёвым полі’; ‘яркая палоска на гарызонце’: *Знікла раптоўна з жыта **касынка** валошкі* (Ю.Голуб). *Зары **касынку** ахінае гай І журыцца ў задуме нерухома* (С.Гаўрусёў).

10. Р а з в і л і с т а с ц ь, р а з г а л і н а в а н а с ц ь: **саха** ‘слуп з развілкай на канцы’: *На месцы будынкаў тырчалі абвугленыя пажарам **сохі** і шулы* (П.Ткачоў). *Як калекі-крыжы, тырчалі на тым месцы, дзе нядаўна было гумно, адны **сохі*** (І.Мележ); **рагач** ‘вілкі, якімі ставяць у печ гаршкі, чыгуны’; ‘прадмет з вострымі, рагатымі канцамі’: *Зося ўстала, выхапіла ў Варанецкага **рагач** і паставіла саганок у печ* (І.Дуброўскі). *Толькі ўзялася за **рагач**, каб выцягнуць чыгун, як у дзверы калідора ўладна застукалі* (І.Новікаў). *Дзядзька здымае з **рагача** кацялок, ставіць яго ўзбоч, ля сябе* (А.Дзятлаў). *У ельніку ля лазы на сухастойне каркала варона, моцна і дзярката: падлятала ўгару і зноў садзілася на доўгі выгнуты **рагач*** (І.Пташнікаў). *Лініч ужо схапіў жалезны **рагач**, якім заціскалі коўш* (А.Савіцкі).

11. Ч у б а т а с ц ь: **чуб** ‘некалькі раслін, якія шчыльна замацаваны ці растуць побач адной групай’; ‘пучок саломы на страсе’; ‘верхавіна, макушка дрэва’; ‘язык полымя’: *Аглянецца Аўдоля назад — не гладкі пракос, чубы стаяць, трава застаецца* (К.Крапіва). *Грышук хацеў ужо вылезці. Нават за чуб травы на берэзе ўхапіўся* (М.Ракітны). *Хата стройна свой чуб саламяны ўбірае голлем, вясною аквечаным, чыстым* (Л.Геніюш). *Страціў лес свой зімні чуб, Ліст растраціў да манеты* (У.Караткевіч). **Чубы** полымя люстраваліся на яе [рэчкі] роўнядзі (А.Пашкевіч); **чупрына** ‘тое, што нагадвае чуб’: *Узмахваў клён намоклаю чупрынай* (У.Някляеў). *Бэз закінуў чупрыну сінюю, Ля сцяжынкі стаіць, як сват* (У.Паўлаў). *Чаратоў чапурых чупрына Чэшацца аблянелым вяслом* (Р.Барадулін). *Аўсы чупрынай шаласяць* (П.Глебка). *Ты [вёска] звесіш чупрыну саламяных стрэх* (М.Танк); **загрывак** ‘тое, што па форме нагадвае загрывак’: *Пад сцяною — загрыўкі травы* (В.Гарановіч). *Зара загрыўкі белых хмар Над лесам падпаліла* (М.Калачынскі). *Трасе загрыўкі хмараў гром* (М.Калачынскі).

12. Л ы с а в а т а с ц ь: **залысіна** ‘месца на ствале дрэва, дзе садрана ці счасана кара’; ‘паляна’: *Ён ці то залысіну на дрэве зробіць, ці кусцік які выцерабіць* (М.Даніленка). *Перад вачымо ў мяне на шэрых ад кары і моху соснах мільгаюць хвацкія залысіны* (І.Пяцінікаў). *Насупраць, у лесе, была невялікая, дзесяціны на паўтары, залысіна. Гэта залысіна нечым кінулася чалавеку ў вока* (М.Лобан). *Дзе-нідзе ўжо чарнелі, падсыхаючы на сонцы, голыя залысіны з кволым светла-зялёным трыпутнікам* (А.Якімовіч); **лысіна** ‘участак без расліннасці, без снежнага покрыва’; ‘пляма на дрэве’: *Голая ўзгоркаватая лысіна зямлі грэецца пад шчодрым праменнем сонца* (Р.Мурашка). *Лысіны ёсць чарнелі, Толькі лагчыны ў снягу* (М.Чарот). *Камяністы бераг ірсага жаўцеў лысінамі прытоўчанага і выжаранага сонцам мурагу* (М.Ракітны). *Каля зваленых сасонак Свецяць лысінамі пні* (П.Панчанка). *Лысіны цёплых калод Жывіца зрасціла* (Р.Барадулін); **плех** ‘голае месца сярод поля, лесу і пад.’: *Сям-там паднімаліся ў неба стромкія яліны і сосны, іх пакінулі знарок — абсемяняць аголены плех і заводзіць новы лес* (Я.Колас).

13. С е т к а в а с ц ь (сятчатасць): **сетка** ‘што-небудзь падобнае на мноства скрыжаваных, пераплеценых ліній, нітак’: *Не бядуй, што сетка маршчынаў На высокі мой лоб лягла* (П.Прануза). *Сінеюць сеткі жылаў На тых руках сухіх* (А.Бялевіч). *Змяркалася. Дажджу густую сетку Накінуў вечар на муры* (П.Панчанка). *Шэрая сетка хмар захад імжой зацягнула* (М.Танк). *Сонца яшчэ не схавалася, але раса ўжо густа пакрапіла апавітую тонкай густой сеткай з павуціння высокую траву* (Р.Мурашка). *Каробкі камяніц аплецены сеткай рыштаванняў* (Я.Брыль). *А навокал... паслалася калгаснае поле, парэзанае на роўныя квадраты сеткай палявых дарог* (М.Зарэцкі); **павуціна** ‘тое, што падобна на павуціну’: *Горад у павуцінах дротаў Кінеў жыціём* (З.Бядуля). *Мы дротаў парвалі павуціны, Разламалі краты у акне* (А.Іверс). *Вочы Аўгіні былі завяўшыя, з павуцінай маршчын вакол* (З.Бядуля); **мярэжа** ‘тое, што сваім выглядам нагадвае сетку’: *Павук*

занавесіў **мярэжай** акно (В.Сахарчук). Парвалася зорак **мярэжа**, Купаецца ноч каля пліт (Ю.Свірка). Восеньскіх дажджоў **мярэжа** (В.Гарановіч).

14. Іншыя прыметы вонкавага падабенства. Рэгулярным неабходна лічыць атаясамліванні разрада маланкі, сонечнага промня, вузкай палоскі святла з вострымі прадметамі тыпу *нож, шыла, страла*, а таксама з бізуном, зігзагам, пісягам: *Быў гром, як буйвал вастрарогі, Блішчаў з-за хмар маланкі **нож*** (Л.Дайнека). *У хляве паступова святлела, праз шчыліны прарэзаліся белыя вострыя **нажы** святла — узышоў месяц* (І.Мележ). *Сагрэтая агнёвымі **шыламі** сонечных праменняў, глеба выпускала зялёныя **шпількі** руні* (З.Бядуля). *Абстраляны **стрэламі** маланак З лука векавечных навальніц Дуб стаіць у водблісках заранак* (В.Гардзей). *У прасветы хмар заслоны Сыпле сонца **стрэл** мільёны, — Шле зямлі дары* (Я.Колас). *Маланкі нізкай вогненны **бізун*** (А.Русецкі). *Маланкі крываваць густыя хмары, запалалі агнёвыя **зігзагі*** (З.Бядуля). *Па небе прабягалі агністыя **зігзагі*** (У.Карпаў). *Грымоты перапаласавалі неба **пісягамі** маланак* (Л.Арабей). *Трасіруючыя кулі чырвонымі **пісягамі** лявіва пацягнуліся ў цемру* (М.Пянкрат).

Пэўныя лініі, пункціры, шматкроп'і і іншыя графічныя знакі часцей за ўсё параўноўваюцца са слядамі, з палосамі на вадзе, зорным небам, дном ракі і інш.: *Слядоў **пункціры** змыла, і не скажаш, Як тут ішоў, чаго хацеў ён, чалавек* (М.Калачынскі). *Снег бела-бляшкі, Як нерушыны аркуш паперы, Прашыты лісіным **пункцірам**, прабіты заечым **двукроп'ем*** (Ю.Свірка). *Лісіца пакінула сляды — **шматкроп'е*** (М.Смагаровіч). *Дробны дождж над вадой тчэ сівыя **радкі*** (Н.Арсеньева). *Дно ракі — **шматкроп'е** серабра* (П.Прануза). *Гараць, як праменні касыя, **Пункціры** завоблачных трас* (С.Грахоўскі). *Пра што гавярыць птушыны **клінапіс** на снезе белым, нібы пергамент?* (Р.Сітніца).

У працэс перасэнсавання могуць уключацца самыя разнастайныя найменні рэалій вонкавая форма якіх паслужыла асновай для метафарычных пераносаў. Нагадаем некаторыя з іх: **коўш** 'шырокая круглая пасудзіна для зачэрпвання надкасці → драўляная лыжка, апалонік; драўляная міска з ручкай; каструля з ручкай; прыстасаванне ў жорнах, млыне, куды засыпаюць збожжа'; **махры** 'свабодна звісаючыя ніткі, шнуркі па краях якой-небудзь тканіны → шматкі, абвіслыя касмылі па краях чаго-небудзь; пялёсткі ў махровых раслінах; тонкія адгалаінаванні караня расліны'; **ключ** 'прылада для адмыкання і замыкання замка, завінчвання і адвінчвання гаек і інш. → чарада птушак у палёце'; **аброць** 'прадмет вупражы, які надзяваецца каню на галаву → сетка, што ўтрымлівае прычоску'; **смык** 'палачка з напяртым уздоўж яе пучком конскіх валасоў, дотыкам якой да струн музычнага інструмента утвараюцца адпаведныя гукі → тое, што нагадвае смык (маланкі **смык**, **смыкі** праменняў сонца)'; **флатылія** 'атрад ваенных суднаў → награвашчанне крыг'; **прапелер** 'паветраны вінт → крылы жука'; **брама** 'вароты → абрыс вясёлкі'; **лейцы** 'вяроўкі, рамяні для кіравання коньмі ў запрэжцы → тралейбусны прывод'.

Метафарычныя пераносы на аснове вонкавага падабенства даволі рэгулярна назіраюцца ў пэўных прадметна-тэматычных групах, ад зместу якіх залежыць той ці іншы напрамак метафарызацыі, тыя ці іншыя сэнсавыя сувязі паміж зыходным і вытворным ЛСВ. Крыніцай метафарычнай экспансіі часцей за ўсё з'яўляюцца кампаненты наступных тэматычных групах:

1. Найменні частак цела жывёл і чалавечага арганізма (саматызмы). Метафарычныя пераўтварэнні саматызмаў заснаваны на падабенстве формы ці якіх-небудзь канструкцыйных асаблівасцей дэнататаў, іх размешчанасці ў прасторы, прызначэнні і іншых прыметах. Напрыклад, полісемант *барада* ў сучаснай беларускай мове мае наступныя значэнні: 'валасяное покрыва ніжняй часткі твару'; 'пучок доўгіх валасоў ці пер'я ля шыі і на грудзях у некаторых жывёл і птушак'; 'касмыль недапрадзенай кудзелі льну, воўны'; 'невялікі кусцік жыта, пакінуты пры дажынках'; 'зблытаныя ніткі, лёска і інш.'; 'усё калматае, доўгае, зарослае, што нагадвае бароду' (*барада саломы, моху; сівыя бароды амшэльх камлёў; праменняў казытлівыя бароды*).

Саматычныя пераасэнсаванні ў літаратурнай мове характарызуюцца полідэнататыўнасцю, і метавіта таму ў дэфініцыйных слоўнікавых артыкулах даволі часта прыводзяцца азначэнні тыпу '*пра ўсё тое, што нагадвае...*', '*частка чаго-небудзь, падобная да...*' і інш. У якасці канкрэтызатараў такіх абагульненых азначэнняў часцей за ўсё выступаюць тэхнічныя, тэрміналагічныя, спецыялізаваныя і наменклатурныя ЛСВ, якія дэталізуюць, канкрэтызуюць, удакладняюць змест шырокага інварыянтнага ЛСВ. Параўн.: *вусы* 'ніткападобныя стожылкі на лістах, сцёблах некаторых раслін' (*вусы ячменю, дзеразы*); *горла* 'верхняя звужаная частка пасудзіны, зброі і інш.' (*горла бутэлькі; горла гарматы*); *дзюба* 'тонкі востры канец чаго-небудзь' (*дзюба чайніка; дзюба вежавага крана*); *хрыбет* 'верхні край чаго-небудзь' (*хрыбет квалі; хрыбет страхі*); *спіна* 'тое, што нагадвае спіну' (*спіна пагорка; спіна валуна; спіны стрэх*); *зуб* 'востры выступ на інструменце, прыладзе працы, частцы машыны і інш.' (*зубы ў граблях, вілах, баране*); *хобат* 'частка механізмаў, машын, якая па форме нагадвае хобат жывёлы' (*хобат лябёдка, крана*);

Многія метафары развіваюць пераносныя ЛСВ у кірунку батанічнай наменклатуры, звязанай з атаясамліваннем саматызмаў са стваламі, галінкамі дрэў, лістамі і сцяблінамі раслін, пялёсткамі і інш. Такія саматычныя метафары, як правіла, з'яўляюцца прыналежнасцю ідыястылю таго ці іншага пісьменніка, параўн.: *рукі галін* (А.Салтук), *бярозаў зялёных рукі* (Н.Арсеннева), *пальцы жоўтых кляновых лістоў* (У.Дубоўка), *верасу чуйныя пальцы* (Я.Янішчыц), *пяцярня клёна* (Р.Барадулін), *кіпцюры сукоў дуба* (К.Цвірка), *стан зялёных вербаў* (П.Трус), *стан бярозы* (М.Лужанін), *бровы хвоек* (В. Матэвушаў), *строгія бровы сосен* (Л.Геніюш), *нахмураныя бровы даспелага жыта* (Р.Барадулін), *вейкі рамонкі* (І.Маркевіч), *ціхія вейкі дзікай кветкі* (Л.Дайнека), *доўгія, светлыя вейкі іржышча* (У.Лісіцын), *навекі лілій* (Р.Барадулін).

На вонкавым падабенстве заснаваны метафарычныя ЛСВ полісеманта *жыво́т*, зафіксаваныя ў некаторых творах беларускіх пісьменнікаў: *За дзень жываты* угрэлі *У цёпрых барознах дыні* (Р.Барадулін). *Гарбуз свой выкасаў жыво́т і на прыгрэбцы грэе* (В.Вітка). *Драбіны былі высланы саломаю, і вулей ляжаў, як пан у вагоне першага класа, жыва́том* угару (Я.Колас). У структуры аказіянальных ЛСВ полісемантаў *клык*, *ікол* паралельна з семай 'знешняе падабенства' актуалізуецца сема 'вастрыня', параўн.: *Завіруха шчэрыцца халоднымі клыкамі*, *Снегам замятае свежы свет* (С.Грахоўскі). *Агонь чырвонымі клыкамі* *Грызе разбіты Ваўкавыск* (П.Панчанка). *Блішчэў наўзбоч Штыка даўжэзны клык* (В.Макарэвіч). *Аер іклы* зноў злёнены *ашчэрыў* (Р.Барадулін). *Іклы* каўша адпаліраваны да люстэркавага бляску і зырка зіхацяць на сонцы (А.Савіцкі).

Даволі шырокая семантычная парадыгма адзначаецца ў субстантыва *вочы*, метафарычныя аказіянальныя ЛСВ якога пашыраюцца на сферу такіх тэматычных груп, як кветкі, зоркі, шкло вакна, шкельца святлафора і інш. Параўн.: *У рамонкаў круглыя вочы* (А.Разанаў). *А кветкі заплюшчылі ясныя вочы* *І стан выгінаюць танютка-пахілы* (Л.Сімаёнак). *Вочы* зырчастыя зор і планет. *Водсветам болю, зарывам дня Сінця асмужаны вечны сусвет* (М.Мятліцкі). *Хата вачмі* пустымі, *Глязіць у халодны студзень* (А.Пісьмянкоў). *О, гэта ноч!.. Стамляюцца, змяняюцца сляпыя вочы* вечных святлафораў (Т.Спач). *І светлыя вочы* азёр зацягвала цінай і раскай (В.Гардзеі). *Азёры — вочы* зямлі (У.Кіраткевіч). *І там, і сям чародкай сталі [пралескі], І ў захапленні, што жывуць, Бы вочы* сінія праталін, *Усіх, усіх К сабе завуць* (К.Кірэенка). *І вочы* рэклам загарэліся (Р.Барадулін). *Бессаромныя вочы* гарадской цішыні, *неонавых ламп дыяменты-агні* (П.Шруб). *Люблю... вочы* смельця зарніц (Г.Дашкевіч).

Для многіх пісьменнікаў традыцыйным лічыцца параўнанне вачэй з пладамі розных дрэў і з ягадамі, актуалізацыя ў кантэксте іх акруглай формы: *Вочы яе былі то смелымі вішнямі, то васількамі* (З.Бядуля). *Упершыню яна, канешне, Так блізка бачыла касца, Бо у яе вачах-чарэшнях* Было здзіўленне без канца (А.Сербантовіч). *Блакітам поўняцца яблыкі* *Славянскіх адкрытых вачэй* (Я.Янішчыц). *Размяталіся крыламі бровы* *Над парэчкамі* *дзіўных вачэй* (А.Сербантовіч). *Потым вочы называў* *Смелымі парэчкамі* (Р.Барадулін). *Вочы — ягадкі* лясныя, *Свецяць парай аганькоў* (М.Віняцкі). *Маю хвалююць кроў* *Арэхі* *воч* *здзіўлёных* *Пад тонкім лісцем броў* (У.Гетманчук).

Фальклорным, народна-паэтычным лічыцца параўнанне вачэй з сонцам і зоркамі: *Вочы твае — дзве бяссонныя зоркі* (З.Марозаў). *Вочы твае — зараніца*, *Вусны твае — медуница* (У.Міцкевіч). *Вочы, два шэрыя сонцы, цяплейшыя, чым тое, што ў небе* (Д.Бічэль-Загнетава).

Даволі часта гэты орган зроку атаясамліваецца з кветкамі, з сінім іх колерам: *А вочы — валожкі* *у жыце* (М.Лынькоў). *Яе бровы — смоль, а вочы — Васількі* *жытнёвыя* (А.Дзеружынскі). *Убачу хустку белую* *Ў калоссі ля ракі, І шокі загарэлыя, І вочы-васількі* (А.Русак). *Вочы твае — васількі*

(А.Салавей). Дзве **пралескі** — яе вочкі, Ці два ў збожжы **васілёчкі** (Я.Купала).

У якасці зыходных ЛСВ для разгорнутых азначэнняў-метафар у радзе выпадкаў выкарыстоўваюцца ЛСВ полісемантаў **вугалёк, студня, ільдзінка, возера**: **Вочы** — два блакітных **вугалькі** — Пад брывамаі ўсмешліва яселі (С.Гаўрусёў). **Гляджу** замілавана, **вочы** — два **вугольчыкі** ўначы (Р.Баравікова). **Упершыню яна, канешне, Так блізка бачыла касца, Вочы** — **студні сухія** (В.Лукша). **Вочы** — бліскучыя **ільдзінкі** (З.Бядуля). **Вачэй бяздонныя азёры** (Г.Бураўкін).

2. Найменні раслін, кветак, суквеццяў, ягад і пладоў. У сэнсавых структурах такіх назваў метафарычныя ЛСВ маюць адсылачна-параўнальны характар і змяшчаюць традыцыйныя спалучэнні слоў *‘тое, што нагадвае...’*. Больш выразна метафарычныя суадносіны ЛСВ выяўляюцца ў субстантываў **галіна, суквецце, калоссе, пялёстак, сланечнік, рамонак, краска, мох, цыбуліна, груша, брусніцы, журавіны, мак**: **галіна** ‘тое, што па форме нагадвае галіну’: *Цяпер бы наблукаць за лосем, Што крагна сок крынічны п’е, Рыкае зычна і ля сосен Галіны гордых рог праносіць Ды глуха капытамі б’е* (П.Панчанка); **суквецце** ‘тое, што нагадвае суквецце’: *Узоры іх [сняжынак] тонкіх суквеццяў я бачыў і ў сябе на адзенні* (Я.Ермаловіч). *І мігам зорнае суквецце наўкол сыпнулася ў цішы* (М.Смагаровіч). *Грымела глуха ў лёдавым суквецці Няўрымслівае горная рака* (В.Лукша); **калоссе** ‘тое, што нагадвае калоссе’: *Валасоў п’всіх калоссе шапаціць пра тайну душ* (К.Жук). *Калоссе аржаных валасоў Са звіслаі залацістаю касой* (М.Віняцкі); **пялёстак** ‘матылёк’; ‘сняжынка’, ‘язык полымя’: *З-пад злежаных аблок здалёк Ляціць віхлясты і бялы Пялёстак лёгкі — матылёк* (Р.Барадулін). *А цяпер паглядзіш на шацёр, Што сняжынкі-пялёсткі накрылі, І здаецца, што сад распасцёр Беласнежыныя крылі* (М.Арочка). *Чырванаваты пялёстак агню дрыжаў, калыскаўся* (Р.Сабаленка); **сланечнік** ‘Сонца’: *Сонца — сланечнік на сіняй градзе. Промень-пялёстак на дол упадзе* (М.Стральцоў). *Цямнееца — На недакошаным небасхіле заходзіць сланечнік з асеннім чмялём* (Р.Барадулін); **рамонак** ‘тое, што нагадвае рамонак’: *У стылай глыбіні нябёс расцвіў рамонак парашута* (А.Вялюгін); **краска** ‘зорка’: *Дзе ты, краска-зорка ясная?* (Я.Колас); **мох** ‘валасяное покрыва’: *Грудзі, плечы — у імхах кашлатых, вейкі — як галіны хмызняку* (А.Вольскі). *Спыніўся Саўка Аўсянік, высокі, з упаўшымі ў зеленкаватым моху шчокамі* (В.Адамчык); **цыбуліна** ‘тое, што па форме нагадвае цыбуліну’: *І цыбуліну вежы царкоўнай Я пакратаць магу рукой* (К.Камейша). *У Змітрака гадзіннік быў — Яшчэ ад бацькі ў спадчыну застаўся,.. На ўсю далонь цыбуліна такая* (У.Корбан); **груша** ‘прадмет, які нагадвае такі плод’: *Пад столлю тлее электрычная цьмяная груша* (Я.Брыль); **брусніцы** ‘тое, што нагадвае такія ягады’: *А па шклянках палях нябёс Каціліся, звінелі Пругка-цвёрдыя брусніцы Буйных зор* (З. Бядуля). *З вачэй цяклі брусніцы-слёзы* (П.Трус); **журавіны** ‘зоркі’: *Але жывуць мае ўспаміны, І ты ў маіх стаіш вачах, Як недасяжны Млечны Шлях, Дзе свецяць зорак журавіны* (Я.Колас); **мак** ‘сукупнасць зорак

на небе': *Хоць яшчэ захад у малачаі, але па ўсім небе рассыпаўся залаты мак* (М.Нікановіч).

3. Найменні транспартных сродкаў. Метафарычныя ЛСВ у гэтай групе характарызуюцца не дэтальным апісаннем, а адсылкамі параўнальнага характару: **карабель** 'тое, што па форме нагадвае карабель': *Паўторыцца ўсё, нібы сонца ў зеніце, — Зялёныя травы і хмар караблі* (М. Губернатарай). *Плылі над пасёлкам Хмар караблі, І ў рэйс вялі іх Вятры-капітаны* (П.Броўка). *Там была напісана цікавая нататка аб караблі пустэчы. Ён з'яўляецца аграмадным трактарам* (З.Бядуля). *Там, дзе колісь было непрыступна, і дзіка, і гола, Па саўгасных палях камбайнёры вядуць караблі* (М.Хведаровіч); **ветразь** 'тое, што падобна на парус': *Па ўсіх паверхах з разнасцежаных вокан насустрач сонцу трапечуць ветразі фіранак, гучыць музыка* (А.Мацкевіч). *І, нібы з хваль, у свой паход бясконцы чырвоны ветразь узнімала сонца* (А.Вольскі). *Хмары ветразь разадраны У сутонь начы спывае* (С.Дзяргай). *Наставіўшы белыя ветразі крылоў, планіруюць буслы* (У.Караткевіч). *Зніклі зялёныя ветразі крон* (Я.Герабей). *Зеленакрылы ветразь дрэў* (Л.Дайнека); **паром** 'тое, што нагадвае паром': *Пагоднай сенакоснаю парой, нагужаны бухматымі везмі, зялёнай хмарай сунецца паром* (Р.Барадулін). *І на крыгах — уласных паромах — Ад'язджае ціхутка зіма* (П.Прануза). *Над нізінай нерухомы З вяс, як дым, туман, Цераз нетры, бураломы Сцэле белыя паромы З лугу да палян* (Я.Колас); **човен** 'месяц у першай квадры': *У хвалях сівых хмарах Месяц — човен залаты — Плыве* (З.Бядуля). *Неба зноў зорнае, выльы човен месяца* (І.Навуменка). *Не плавае ўначы маладзіковы човен* (П.Панчанка); **транспарцёр** 'імклівая плынь ракі': *Бруд зімы ручай імклівы вынес На шырокі транспарцёр ракі* (С. Гаўрусёў). **Верталёт і дырыжабль у творах** А. Вялюгіна, А.Глобуса і У. Лісіцына атаясамліваюцца са стракозамі: *Дрымотны звон трыцца густога пад верталётамі стракоз* (А.Вялюгін). *Страказа-верталёт праміне сваю цёплую зоку* (А.Глобус). *З атос узняліся стракоз дырыжаблі, Да сонца за імі вачэй не прыўзгляд* (У.Лісіцын).

4. Найменні адзення і ўпрыгожанняў. У гэтай групе назіраецца даволі шырокі спектр асацыяцый ЛСВ, што абумоўлена экстралінгвістычнай прычынай, шырокім і разнастайным спектрам фасонаў адзення. Так, усе ЛСВ полісеманта *рукаў* аб'яднаны інварыянтнай семай 'адгалінаванне': 'адгалінаванне ад галоўнага рэчышча ракі', 'адгалінаванне дарогі', 'шланг для адводу вадкасцей, сыпучых целаў, газаў і інш.', 'бакавы адростак дрэва': *Далёка рэчак рукавы* (А.Салтук). *Ад ракі, хаваючыся ў густых лазняках, адыходзіць вузкі рукаў* (Л.Гаўрылкін). *Хутка з бальшака машына звярнула на асфальтавы рукаў* (М.Скрыпка). *Схавіўшы брызентавы пажарны рукаў, які падаў яму з будкі Васіль, Аляксеі ступіў да палаючай павеці* (Я.Васілёнак). *Па рукаве з каменных жорнаў Плыла бялей за снег мука* (А.Астрэйка). *Выгінаюць рукавы галін Дажджы, вятры і кошыкі былін* (В.Коўтун).

Падабенства *фрака, фрэнчыка і цяльняшкі* з постаццю птушкі (жывёліны), *гальштука* – з чорнай палоскай на грудным апярэнні, *гетраў* – з лапамі птушкі паслужылі асновай для іх атаясамлівання ў творах мастацкай

літаратуры: *З тою зоркаю прачнуўся На сасне пушчанскі бусел, Пазяхнуў салодка, ўсмак, Свой паправіў чорны фрак* (М.Калачынскі). *Дэльфін не зняў свой дырыжорскі фрак, Нырнуў. Куды б? Адразу бачна хвата...* (У.Лісіцын). *Пеўнік-будзіч галасісты у прыгожым фрэнчыку — пёры граюць, як маністы, шпоры ззяюць залаціста, сонца на грабенчыку* (М.Скобла). *Чаек бела-чорныя цяльняшкі Тут і там мільгаюць угары* (В.Гарановіч). *Спіна і крылы ў сініцы зеленевата-шэрыя. Грудкі жоўтыя, з чорным гальштукам* (Н.Наватворцава). *Варона гілю кажга: «Ка-а-р-р! Гальштук твой гарыць, як жар»* (Н.Галіноўская). *Топчуць лісцяў жоўты плед качкі ў чырвоных гетрах* (Э.Акулін).

Пэўныя аналогіі прасочваюцца ў найменнях галаўных убораў *берэт, капялюш, каптур*, метафарызацыя ў якіх адбываецца ў асноўным кірунку ‘шапка грыба’ і дадатковых кірунках ‘пладаносная частка сланечніку’, ‘крона дрэва’: *Падасінавікаў у чырвоных берэтах Пад старою асінай знайшоў* (М.Танк). *Белая ножка [баравіка], барвовы берэт...* (А.Вялюгін). У мухамораў былі непрыгожыя плямістыя *капелюшы* (А.Кандрусевіч). *Паляна грыбных капелюшоў* (Т.Цвірка). У *каптурах чырвоных, Заўсёды у гуморы, Стаяць, як парасоны, З усмешкай мухаморы* (Г.Камейша). *Да восені — Прыкмеце! Сланечнік у берэце* (Г.Шман). *Бязрозка пахіліла зялёны свой берэт* (В.Гардзей). *Берэт зялёны заламсушы, клён каля яго [шляху] стаіць у каравуле* (В.Макарэвіч). *Задумна лес глядзіць з-пад каптура — Цвітуць наўсцяж Блакітныя азёры* (У.Паўлаў).

Хустка, башлык і фата ў многіх пісьменнікаў атаясамліваюцца са снежным покрывам: *Сярод бяроз, што ў хустках белых, слабей мароз* (В.Гардзей). *Люблю цябе у ёснiвых праталінах, У белай хустцы маладых снягоў* (Р.Барадулін). *Башлыкі адзелі ёлкі з снегу і стаяць сплочы* (П.Панчанка). *Зіма накінула ёй [бярозцы] на плечы празрыстую падвянечную фату, і стаіць дрэўца, бліцам нявеста* (А.Кандрусевіч).

Дэфініцыямі ‘тое, што падобна..’, ‘тое, што нагадвае...’, ‘тое, што сваёй формай нагадвае..’ вызначаецца характар падабенстваў у структуры полісемантаў *каўпак, рызман, фальбона, чалма, брыжы: снежавыя каўпакі пагоркаў* (Т.Ляшонак); *неба ў рызманах* (В.Макарэвіч); *хмарак сівыя фальбоны* (Я.Колас); *фальбоны ягонага твару склаліся ў безнадзейна-горкую міну* (М.Зарэцкі); *чалма Эльбруса* (З.Бядуля); *агністанітныя брыжы маланкі* (Я.Колас); *брыж цэментавага круга* (В.Карамзаў).

Найменні упрыгожанняў выступаюць у якасці крыніцы метафарычных ЛСВ, адрасантам якіх з’яўляюцца семантычныя палі ‘расліны’, ‘прыродныя з’явы’, ‘зорныя свяцілы’ і інш., параўн.: *карона* ‘разгалінаваная частка дрэва з лісцем, крона’, *перлы* ‘кроплі расы, дажджу і пад., якія блішчаць, пераліваюцца’, *жамчужына* ‘тс’, *маністы* ‘скопішча пладоў або кветак на адной ветцы’, *бісерынка* ‘кропля поту’, *завушніца* ‘катах на вярбе, бярозе і іншых раслінах; месяц у першай квадра; язык полымя’.

5. Найменні посуду. Метафарычнаму пераасэнсаванню могуць падвяргацца практычна ўсе найменні гаспадарчага начыння для прыгатавання і падачы ежы, пітва, захавання прыпасаў. У працэсе

метафарызацыі актуалізуецца вонкавае падабенства з талеркай, міскай, сподкам, чаркай, чарпаком, чашай і інш.: *аркестравая талерка*; *лілеі ў акружэнні цёмна-зялёных талерак-лістоў* (Я.Брыль); *міска возера* (З.Бядуля); *сподак сярод поля* (Ц.Сяргейчык); *сіняя чаша возера* (В.Вольскі); *чаша стадыёна* (У.Шыцік); *чарка возера сінеючай вады* (П.Трус); *чарпак Вялікай Мядзведзіцы* (С.Александровіч); *кошыкі ўтульныя пад страхой звілі ластаўкі* (Х.Гурыновіч).

6. Найменні сельскагаспадарчых прылад, прадметаў гаспадарчага ўжытку. Асновай для метафарызацыі служаць агульныя абрысы прадметаў, і скіраванасць метафарызацыі даволі раскіданая, не мае якіх-небудзь канкрэтных і тэматычна акрэсленых замацаванняў. Параўн.: *саха* ‘слуп з развілкай на канцы’, *серп* ‘месяц у пачатковай або апошняй фазе’, *клешчы* ‘драўляная частка хамута’, *хамут* ‘гальштук’, *памяло* ‘верхавіна дрэва’, *мятла* ‘хвост бліскавіцы’, *мяшок* ‘пухліна пад вокам’, *хатуль* ‘воблака’, *маток* ‘вялікая колькасць бліскавіц’: *Вілаватая саха падпірала дах* (Б.Сачанка). *На месцы будынкаў тырчалі абвугленыя пажарам сохі і шулы* (П.Ткачоў). *Над школай узняўся серп маладзіка* (Т.Васілеўская). *У небе выразіўся маладзёк — вузкі зжаты серп* (І.Цташнікаў). *Лаўрэн доўга размінаў пальцамі каляны лямец, потым адасраваў у руках супоню, каб настылы раменны шнурок не паламаўся на загібе клешчаў хамута* (І.Стадольнік). *«Не прывык я да гэтай хамута», — бармытаў Ціт, расшпільваючы гузікі кашулі* (І.Гурскі). *Уга, зашугала! І адразу ж лясных верхавін памяло разгайдалася, вымела ў небе прагалак* (М.Лужанін). *Падганялі іх бліскавак мётлы. І пужалі іх грозна грымоты* (Н.Чарнушэвіч). *Пад вачыма яго вісела сіняватая мяшкі, твар быў няголены* (І.Новікаў). *І праплывае міма, Парваны воблака хатуль* (Х.Гурыновіч). *Бліскавіц маток. Рабінавая ноч. Рабін стажары* (Р.Барадулін).

7. Найменні асвятляльных прыбораў. Атаясамліванне ў гэтай падгрупе ажыццяўляецца за кошт актуалізацыі сем ‘яркасць’, ‘асяляльнасць’, ‘кідкасць’: *Мне свеціць вежа Эйфеля — начны таршэр Парыжа* (Л.Дзюнько-Майсюк). *Зоркі лічыліся лампадамі, якія запальваюцца анёламі* (В.Вольскі). *Вярнуўся з нядоўгіх уцёкаў, А тут — жырандолі каштанаў* (Л.Сіманёнак). Больш шырокай сямантычнай парадыгмай характарызуецца сэнсавая структура полісэманта *ліхтар*, якая ўключае 4 ЛСВ: ‘сіняк, кровападцёк пад вокам’, ‘месяц’, ‘зорка’, ‘яркая кветка’: *Сустрэўшы Купчыка-чысцюлю, Пад вока ўраз навесіш ліхтара* (М.Хведаровіч). *Сусед здаравейшым аказаўся, вялізны ліхтар яму падвесіў* (М.Кусянкоў). *Пагас у хмарах бурых пабяжылы месяц — кованы ліхтар* (Л.Геніюш). *Дагараюць зоры-ліхтары* (А.Змагар). *Каштаны купалы ўзнялі І крэмавымі ліхтарамі Гараць, як вогнішчы, над намі* (В.Машко). *Кветкі позняй ліхтар лета выцвеціў густа* (К.Камейша).

Такім чынам, пры метафарызацыі актуалізуецца самыя розныя прыметы вонкавага падабенства (акругласць, выпукласць, узгорыстасць, дугападобнасць, кручкаватасць, звілістасць, пятлістасць, вышыня, высачыня, даўжыня, прадаўгаватасць, востраканцовасць, спічастасць, клінападобнасць,

развілістасць, разгалінаванасць, чубатасць, лысаватасць і інш.). У многіх выпадках у якасці такіх прымет выступаюць абагуленыя рысы прадмета, агульнае ўражанне ад яго ўспрымання, яго цэласны вобраз.

У метафарычны працэс уключаецца практычна неабсяжная колькасць субстантываў, у сэнсавых структурах якіх фіксуецца як мінімум два ЛСВ, аб'яднаныя рознымі праяўленнямі агульнай інварыянтнай семы 'вонкавае падабенства'. Своеасаблівымі «донарамі» вонкавападабенчых метафар могуць служыць любыя словы, калі іх дэнататыўныя суаднесенасці ў нечым супадаюць, атаясамліваюцца. Таму даволі шырокімі і неаднастайнымі з'яўляюцца групы слоў, у склад якіх уваходзяць найменні раслін, кветак і суквеццяў (аказ. *калоссе, краска, мох, пялёстак, сланечнік*), ягад, пладоў і караняплодаў (літар. *груша, цыбуліна*, аказ. *брусніцы, журавіны*), прыродных узвышшаў (літар. *гара, груд, капец*), транспартных сродкаў (аказ. *верталёт, ветразь, дырыжабль, карабель, паром, човен*), зброі (літар. *дзіда*, аказ. *кап'ё, меч, піка, шабля, шпага, штык*), частак цела жывёл і чалавечага арганізма (літар. *барада, вусы, мох, нага*, аказ. *рукі, пальцы, кіяюры, вочы*), прадметаў быту (літар. *саха, серп, клешчы*, аказ. *мятла, пам'яла, хамут*), асвятляльных прыбораў (аказ. *жырандоль, лампада, тапісэр*), посуду (літар. *кошык, талерка, чарпак, чаша*, аказ. *міска, сусдак, чарка*), адзення і галаўных убораў (літар. *каўпак*, аказ. *башылык, каптур, капялюш, фрак, хустка, чалма*), упрыгожанняў (літар. *карона, каралі, маністы, перлы*, аказ. *бісерынка, жамчужына, завушніца, пацеркі*) і інш.

Старычонак Васіль Дзянісавіч, доктар філалагічных навук, прафесар, працуе ў Беларускаім дзяржаўным педагагічным універсітэце імя Максіма Танка на пасадзе дэкана факультэта рускай філалогіі і загадчыка кафедры сучаснай рускай мовы. З’яўляецца аўтарам звыш 180 навукова-метадычных прац, сярод якіх “Слоўнік асчэнімаў беларускай мовы” (1991), “Беларуская літаратура: Дапаможнік для абітурыентаў” (1993, 7-е выд. 1998), “Ах, сачыненні, сачыненні... У дапамогу абітурыентам” (1995, 3-е выд. 1997), “Лінгвістычныя аналізы” (1997), “Полісемія ў беларускай мове” (1997), “Займальная філалогія” (1998), “Беларуская мова: ад А да Я: У дапамогу абітурыентам і школьнікам” (2000), “Беларуская мова: Узоры моўнага аналізу. Трэнерзачныя заданні. Тэсты” (2002), “Культура речы” (2005, у сааўтарстве), “Русский язык: Тесты для поступающих в вузы” (2004, 4-е выд. 2007, у сааўтарстве), “Метафара ў беларускай мове” (2007) і мн. інш.